

הצעה להוראת פרקים ג'-ד' ספר יהושע (מעבר הירדן) בכיתות בתי הספר

היסודיים, על פי

"היסטוריה, מקרא ומה שקרה"

פרופ' עודד ליפשיץ, יהודית ליפשיץ ועומר סרגי

(תכנית לשיפור דרכי הוראת המקרא)

הנחיית מורים:

התוכנית לשיפור דרכי הוראת המקרא "היסטוריה מקרא ומה שקרה" פותחה על ידי יד בן צבי בשיתוף אוניברסיטת תל אביב ובתמיכת קרן אביחי, והיא פועלת בהצלחה במאות בתי ספר יסודיים ברחבי הארץ. היא כוללת חוברות לימוד והנחית מורים ומטרתה להשיב את התנ"ך אל מקומו המרכזי בחברה. זאת, באמצעות העמדתו כטקסט תרבותי ראשון במעלה, ממנו נולדה התרבות המערבית כולה ובתוכה גם התרבות היהודית והישראלית. . בראש הצוות האקדמי לפיתוח התוכנית עומד פרופ' עודד ליפשיץ מהחוג להיסטוריה של עם ישראל ומהחוג לארכיאולוגיה באוניברסיטת תל אביב. עקרונות התוכנית:

- לימוד בשיטה אינטרדיסציפלינרית- המקרא כציר מרכזי ללימוד מקצועות נוספים כגון מולדת, מורשת, שפה ספרות.
- פיתוח מושגים- עבודה ודיון על מושגים העולים מן המקרא ולהם משמעות בחיי התלמידים מחד וכסוגיות אקטואליות מוסריות וערכיות מאידך.
- הדגשת ערכים יהודיים ציוניים וכלל עולמיים
- הוראת החינוך הלשוני ואוריינות באמצעות הטקסט המקראי ובאמצעות פיתוח המושגים.

לפניכם הצעה להוראת ספר יהושע פרקים ג'-ד' על פי תוכנית זו. ההוראה בשיטה זו נועדה לתלמידי בתי הספר היסודיים, אולם זו מתאימה גם בעבור כיתות גבוהות יותר. אנו ממליצים לעבוד בשילוב עם הפרק הרלוונטי בחוברת הלימוד "היסטוריה מקרא ומה שקרה" אשר שולב באתר האינטרנט "מקראנט".

אם שיטת ההוראה נשאה חן בעיניכם/ ותהיו מעוניינים ביחידות הוראה נוספות בשיטה זו, אנא פנו אל:

יהודית ליפשיץ ld16480@netvision.net.il

או לעומר סרגי omertelaviv@gmail.com

על ההוראות שלהלן:

להלן הצעות ודגשים להוראת שמ"א ט"ו-ט"ז ולהפעלות חינוכיות שונות בהקשר לפרקים אלו. הצעות אלו מבוססות על החוברת "היסטוריה, מקרא ומה שקרה: שמואל א" ו אינן מחליפות אותה.

אנו ממליצים, ראשית לכל, לעקוב אחר שפע השאלות, ההבהרות, המידע ופירושי המילים בחוברת בעמ' 117-124 לפרק ט"ו ו-125-135 לפרק ט"ז. השתמשו בפירושי המילים המצורפים, בשאלות ההבהרה ובקטעי המידע במרכז העמוד ולצידו במסגרות. לצד אלו, מובאות להלן עיקרי התוכנית החינוכית שלנו להוראה בכיתות.

פרק ט"ו:

במוקד פרק זה עומד העימות בין שמואל לשאול שהוא תוצאה של מלחמת שאול בעמלק.

- כדאי לעמוד על דברי הפתיחה של שמואל (פס' 1) - המדגישות כי שמואל המליך את שאול ועל כן על המלך לשמוע בקולו: יש כאן עניין מעמדות ברור הנביא מול המלך.
 - באשר לעמלק קיים חוק חרם המצווה להשמידו. כדאי מאוד להיעזר במידע אודות עמלק והחרם בעמ' 117 בספר הלימוד.
 - כדאי להבחין בין ההוראות המדויקות של שמואל (פס' 3): לך והיכית (הוראה להילחם בעמלק); "והחרמת את כל אשר לוי" - מצוות החרם - השמדה טוטאלית ולעניין זה יש לעדן את התפיסה לפי עמ' 117 בחוברת (מידע בצד העמוד במסגרת כחולה); "ולא תחמול עליו" - הדגשה של הוראת החרם - לא לגלות רחמים כלפי עמלק.
 - לעומת זאת יש לעמוד על דיווח הביצוע של שאול בפס' 7-9: "ויך שאול" (כנגד ההוראה והיכית - הכוונה המלחמה בוצעה); "ויתפוש את אגג... ואת כל העם החרים" (כנגד הוראת החרם מפס' 3 אלא שהביצוע חלקי - שאול לא השמיד את מלך עמלק); "ויחמול שאול והעם" - כנגד ההוראה של שמואל "לא תחמול עליו". חשוב: הדגש הוא על "ויחמול שאול והעם" - שאול עצמו אשם במעשה.
- שאול לא מלא את מצוות שמואל ואת החרם להשמדת כל עמלק כלשונו, וחס על החלק הארי של הצאן ועל מלך עמלק (שמ"א 9-4). מרבית הפרק (שמ"א ט"ו 34-10) מוקדש, לפיכך, לעימות בין שמואל לשאול בעקבות כישלונו של שאול למלא את הוראות שמואל באשר לעמלק. מדובר באחת ההתנצחויות המקראיות המפורסמות ביותר והחשובות ביותר, המעלות מספר נושאים לדיון. רצוי לעקוב אחר התנצחות זו במסגרת דיון כיתתי בעבודה עם ספר הלימוד (עמ' 122-120) - לפי הנחיות הספר. בתוך כך, יש לעסוק בעניינים הבאים:
- המושג עימות - לקראת העימות בין שאול ושמואל יש לפתח עם התלמידים את המושג עימות לפי השלבים הבאים: א) פיצוח השורש ע.מ.ת. ועמידה על מילים נוספים בשורש זה כגון עמית. עמית = שותף למקצוע או לדרך מסוימת. מכאן שעימות הוא דיון בין עמיתים, בין אנשים ההולכים באותה הדרך (אך מבינים אותה בדרכים שונות). אפשר אולי לעמוד על הבדל בין עימות לבין ריב, למשל (ריב = בין יריבים). ואחר כך לחזור למקרא ולהבין את העימות בין שאול לשמואל כעימות בין עמיתים - שניהם שותפים להנהגת העם אך חולקים על אופן הביצוע שלה כששמואל מתעניין יותר באינטרס הדתי ואילו שאול יותר באינטרס המדיני.

- ניתן להעלות לדיון, בהקשר זה, את מהות הפרדת הרשויות: ניתן להציג את הויכוח של שמואל עם שאול כויכוח בין הרשות הדתית לרשות מדינית. לאור זאת, מובן שהאינטרסים של שתי הרשויות ודרכי פעולתן שונות, ולכן מתגלעים הבדלי הגישות ביניהן בפרק י"ג ובפרק ט"ו (למשל, שאול כרשות מדינית נדרש לצאת לקרב במהירות, ולכן יכל "לוותר" על הנחיות הרשות הדתית להקרבת הקורבנות). ניתן להדגים את עיקרון הפרדת הרשויות בדיון היפותטי אודות האפשרות שרב יוביל את הצבא למלחמה (רשות דתית כמדינית) או רמטכ"ל שישב בכנסת (רשות צבאית ורשות מחוקקת). ראוי לסיים דיון שכזה בעיקרון הפרדת הרשויות בדמוקרטיה (מחוקקת, מבצעת, שופטת). יש לשאול מדוע חשוב העיקרון הזה ולהסביר זאת.
- העימות בין שמואל לשאול נע בשני מישורים: במישור האחד עולה כאן דמותו הטרגית של שאול, שבטוח שהוא פעל כראוי ואינו מבין מדוע שמואל כועס עליו. ראוי להדגיש זאת בכיתה. במישור השני שאול מתגלה בפרק ט"ו כחסר כושר מנהיגות. זאת, מאחר שהוא מגלגל את האחריות למעשיו לפתחו של העם, ומסיר אחריות מעצמו (שמ"א ט"ו 15, 24). חשוב להדגיש בכיתה, כי אחת התכונות החשובות ביותר של מנהיג הינה היכולת לקחת אחריות על כישלונות כמו גם על הצלחות (ניתן להדגים באמצעות לקיחת האחריות של יצחק רבין ז"ל על כישלון המבצע לחילוץ נחשון וקסמן או לקיחת האחריות של נשיא ארה"ב ג.פ. קנדי על כישלון הפעולה במפרץ החזירים בקובה). חשוב להדגיש את האחריות כאחת התכונות החשובות ביותר במנהיגות. לפי האמור בפרק ט"ו שאול אינו לוקח אחריות על כישלונותיו ואף חמור מכך- הוא מגלגל את אחריותו על העם. לכן- הוא לא ראוי להיות מנהיג. מנהיג שאינו לוקח אחריות אינו ראוי להנהיג. במרכז הדיון הזה יש להציב את האחריות המנהיגותית- לדון בחשיבותה בימנו ואף להביא דוגמאות לכך ולשוב אל שאול: שאול נעדר אחריות מנהיגותית, כשהוא שם בכישלון גלגל את האחריות אל העם, רק משהודה בטעותו ובכך קיבל עליו את האחריות במילים- "חטאתי" (פס' 30) שמואל התרצה והסכים להשתחוות לפני עמו. מכאן- שכל ששמואל ביקש היה ששאול יודה בטעותו ויקבל אחריות למעשיו. העדר אחריות- ולא סיבה אחרת- הוא שהביא להדחת שאול מהמלוכה.
- התמונה בה שאול קורע את מעילו של שמואל (שמ"א ט"ו 27-30) הינה אחת התמונות הדרמטיות בספרות המקראית וראוי לעמוד על טיבה ולהבהיר את משמעותה לתלמידים. שמואל מגיב במשפט המפורסם: נצח ישראל לא ישקר. פרק ההרחבה על ארגון המחותרת הציוני ששאב את שמו מפסוק זה (ניל"י) נמצא בעמ' 193-198. זוהי הזדמנות מצוינת להכיר לתלמידים את אחד הפרקים החשובים בהיסטוריה הציונית בארץ ישראל.

פרק ט"ז:

במוקד הפרק: המלכת דוד על ישראל וראשית דרכו בחצר המלוכה. להלן נקודות חשובות ללימוד ולדיון:

- הפרק מתחיל בהתאבלו של שמואל על שאול (שמ"א ט"ז 3-1). בין שמואל לשאול מתקיימים, למעשה, מן יחסי אב-בן. שמואל נוזף בשאול, אך הוא ממשיך לאהוב אותו. אהבתו לשאול אינה מותנית, והוא מתייסר בשל כישלונותיו של שאול. בהקשר זה ראוי אף לשים לב לעובדה, כי לאחר ששמואל המליך את שאול הוא נישק אותו (שמ"א י" 1).

אולם- כששמואל המליך את דוד תחת שאול הוא "עשה את עבודתו" והלך. הוא לא נישק את דוד ולא גילה חיבה כלפיו (שימו לב לתיאור הקצרני בשמ"א ט"ז 13). אפשר לדון בהיבטים של אהבה הכוללת נזיפה- דווקא הנזיפה של שמואל בשאול מלמדת כמה הוא דואג לו.

● המלכת דוד על ישראל תחת שאול הינה מעשה חתרני. מדובר במרד מפורש במלך המכהן, והמקרא הדגיש זאת באמצעות העובדה שה' סיפק לשמואל סיפור כיסוי (כדאי לעבוד לפי עמ' 126 בספר הלימוד אודות סיפור כיסוי). יש לפתח עם התלמידים כאן את המושג "חתרנות" לפי השלבים הבאים: (א) פיצוח השורש "ח.ת.ר.", (ב) מציאת מילים נוספות בשורש זה- חתירה, מחתרת, חתרנות, חותר, (ג) משמעות השורש- חתירה: כשאנחנו מבצעים תנועה מתחת לפני המים על מנת להתקדם מעל לפני המים, ומכאן המשמעות של חתרנות- פעילות סודית, מתחת לפני השטח, על מנת לקדם עניינים אחרים באופן גלוי. מכאן גם מחתרת- ארגון שפועל לקידום מטרות מסוימות באופן סודי (ואפשר שוב להזכיר את ניל"י לפי עמ' 193-198 בחוברת הלימוד ובהקשר ל"נצח ישראל לא ישקר של הפרק הקודם, פרק ט"ו). (ד) לדון במעשי חתרנות בימנו או במחתרות של ראשית ימי המדינה- הגנה, פלמ"ח, אצ"ל ולח"י. (ה) חזרה למקרא- מדוע המלכת מלך חדש היא מעשה של חתרנות מצדו של שמואל? (שמואל ביצע למעשה פעילות תחת מלך קיים על מנת לקדם אדם אחר במקומו).

● שמואל הגיע לביתו של ישי בית הלחמי בכדי להמליך את אחד מבניו למלך (שמ"א ט"ז 4-13). במסגרת זו, שמואל ביקש להמליך את אחיו הבכור של דוד, אליאב, וננזף על ידי אלוהים בשל כך (שמ"א ט"ז 8-7). בכך, העביר המחבר המקראי מסר חשוב, שעלה כבר בדמותו של שאול: אין הקנקן מעיד על מה שבתוכו. מראה עיניים אינו מעיד על אופיו של אדם או על תכונותיו, ובוודאי שאין בו כדי לרמוז על יכולת מנהיגות. ראוי להזכיר, בהקשר זה, כי גם שאול נודע כגבוה ויפה (שמ"א ט' 3-1)- אך ראינו כבר קודם לכן, כי מנהיגותו (לפחות בעיני מחבר המקרא) נכשלה. כעת, מנוסח המסר בבהירות ואינו משתמע לשני פנים "כי האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב". יש לדון במסר זה עם התלמידים, וללמדם את הפתגמים העוסקים בכך (אל תסתכל בקנקן אלא במה שבתוכו; אין תוכו כברו וגם- הפתגם הארמי- אסתרא בלגינא קיש קיש קריה). דגשים לעניין זה- יש להציב את האימרה "אין להסתכל בקנקן אלא במה שבתוכו" במרכז הלימוד של פרק זה ולהבהיר את טעותו של שמואל: שמואל פנה, באופן טבעי, להמליך את הגדול והגבוה (ממש כפי ששאל הומלך בשל תכונות חיצוניות בולטות שלו, וראו שמ"א י' 23-24) אולם המלך המושיע העתידי של ישראל הוא דווקא הנער הקטן והחשוב פחות, לכאורה. מכאן שתכונות חיצוניות, מעמד חברתי וכו' אין בהם להעיד על כשרון המנהיגות של אדם. יש לפתח דיון עם התלמידים בנושא- לפי מה אנו בוחרים את מנהיגנו? עד כמה המראה החיצוני שלהם או מידע רכילותי (כגון כמה כסף יש להם או איזה בגדים הם לובשים) משפיע על בחירתנו? יש להביא דוגמאות החל מבחירת מלך הכיתה ומנהלת ביה"ס וכלה בבחירת מנהיגים, חברי כנסת וראשי ממשלה. אפשר גם להעזר בדוגמאות היסטוריות- רוזולט- גדול נשיאי ארה"ב במאה ה-20 שחילץ אותה ממשבר כלכלי קשה והצעיד את

העולם החופשי לניצחון על הנאצים- היה נכה וישב בכסא גלגלים- האם הוא היה נבחר גם היום, בעידן הסלבריטי והטלוויזיה? האם בן גוריון היה "עובר מסך" היום?

- חלקו השני של פרק ט"ז מתאר תחילת דרכו של דוד בהגעתו לחצר שאול (שמ"א ט"ז 13-24), על מנת לנגן לו ולהרגיעו. כאן אנו שומעים לראשונה על תכונותיו של דוד (שמ"א ט"ז 16). שני עניינים חשובים יש להדגיש בעניין זה: א) רוח ה' צלחה על דוד וסרה משאול- ההמלכה אינה רק פיסית (משיחה על ידי שמואל) אלא יש לה גם משמעות רוחנית. האל עבר לצידו של המלך החדש, והתוצאה היא הרוח הרעה שחדרה בשאול. כדאי לעסוק גם בחינוך לשוני של הפועל "צלחה" (שורש צ.ל.ח- קשור גם לצליחה ולהצלחה). ב) הגעת דוד לחצר שאול הינה המחשה נוספת לדמותו הטרגית של שאול: שיקול דעתו של המלך מוטל שוב בספק, כשהוא, מבלי להבין זאת מוליד עצמו לאבדון. האירוניה הספרותית כאן מובהקת: שאול מכניס לביתו ולחצרו את דוד, האדם שהומלך זה מכבר תחתיו. בהיבט זה, ההתנגשות בין השניים היא צפויה. בהיבט זה יש לשאול שאלה קשה על דוד- דוד נכנס לחצר המלך שאול לאחר שהומלך על ידי שמואל, קרי- כשהוא למעשה כבר יודע שהוא עתיד לחליפו. להלן הגשמה של מעשה החתרנות- האם היה תמים דוד כשהגיע לחצר שאול, או שלמעשה כבר עתה ולאור המלכתו ניסה לפלס את דרכו אל המלוכה?